

eivormig. Behalve de genoemde zeer algemeene *D. pentandra*, die van Engelsch Indië tot Java verspreid is en wier bloemkronen 13 tot 23 mm lang en eerst grijs-groenachtig, later geel of roodachtig zijn, komen op Java nog 2 soorten vrij algemeen voor. Eén soort met bloemkronen, die wel 70 tot 110 mm lang en goudgeel, min of meer oranje of zeldzaam ten deele rood zijn: *Dendrophthoë praelonga* genaamd, en één soort met 40 tot 50 mm lange bloemen, die in zeer verschillende tinten tusschen geel en donker-rood variëeren: *Dendrophthoë curvata*. *D. praelonga* is alleen van Java bekend; zij is een van de mooiste Loranthaceëen van tropisch

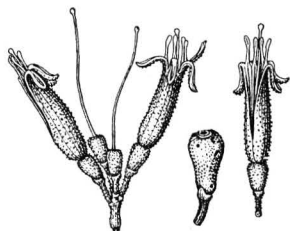

Fig. 4. Bloemtrosje, vrucht en losse bloem van *Scurrula atropurpurea*, op natuurlijke grootte.

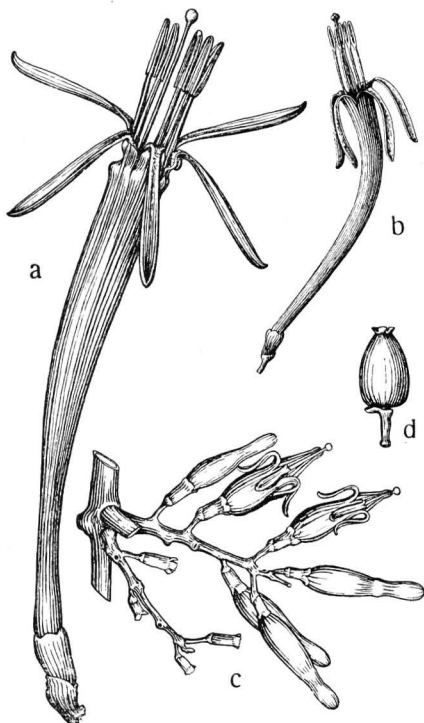

Fig. 5. **a:** Bloem van *Dendrophthoë praelonga*; **b:** bloem van *D. curvata*; **c** en **d:** bloemtrosje en vrucht van *D. pentandra*. Alles op natuurlijke gr.

Azië. *D. curvata* is waarschijnlijk van Engelsch Indië tot Noord-Australië verspreid, maar is toch in het Westen van onzen Archipel veel algemeener dan in het oostelijk deel. Op deze beide *Dendrophthoë*'s kan men in overvloed *Viscum articulatum* vinden.

Ten slotte enkele wenken aan lezers, die materiaal ter determinatie willen opzenden.

Dikke takken, waarop Loranthaceëen groeien, knoesten en misvormingen door Loranthaceëen veroorzaakt, moeten niet opgezonden worden. Zij hebben geen belang voor determinatie en kunnen in Buitenzorg nauwelijks opgeborgen en niet bewerkt worden. Voor determinatie moet men opzenden: een paar 30 — 50 cm lange, bloeiende takken met normale bladeren en bovendien nog een aantal afgeplukte bloeiwijzen, zoo mogelijk met knoppen, open bloemen en rijpe vruchten. Deze moeten vlak tusschen papier gelegd en tusschen kartons of sasaks in gepersten toestand eerst zoo goed mogelijk gedroogd en daarna tusschen kartons verzonden worden. Ongedroogd materiaal van Loranthaceëen beschimmelt meestal tijdens de verzending en is dan waardeloos. Alles moet geadresseerd worden aan: Het Hoofd van het Herbarium van 's Lands Plantentuin te

Buitenzorg. Dat verzendkosten desgewenscht gaarne vergoed worden, spreekt van zelf.

DANSER

TAMPOMAS ¹⁾

Een eind voorbij Soemedang ligt Tjimalaka. We rijden er met de auto's door en even verder (kampong Litjin) stoppen we voor een pad, dat aanvankelijk door sereh-tuinen leidt. De geïsoleerde koepel van den Tampomas ligt hier voor ons.

¹⁾ Verslag van de voorexcursie naar dezen berg, voor de afdeeling Bandoeng.

Zijn flanken zijn vaal en kaal aan deze zijde, en alleen de top schijnt wollig begroeid (fig. 1). Eenige pelgrims, die van heel ver gekomen zijn, profiteeren van den „officiëlen” djoeroe koentji en gaan met ons mee, om op den top te offeren. Als we langzaam de ZO.-helling oploopen, warrelt het stof van den drogen jong-vulkanischen bodem om de voeten.

Ravijnen zien we alom, maar beekjes nergens. De Tampomas bevoelt de omgeving wel, maar bijna uitsluitend door bronwater, aangezien het water snel door den poreuzen bodem zakt.

De naam Tampomas beteekent, naar men wel zegt „gegeven goud” (zie de door Mevr. BLOKZEIJL opgespoorde legende), volgens anderen: „gouden slagregen”; mij lijkt het 't meest waarschijnlijk, dat de naam op een lichaam (tampo) van goud slaat, dat men in den berg verborgen denkt.

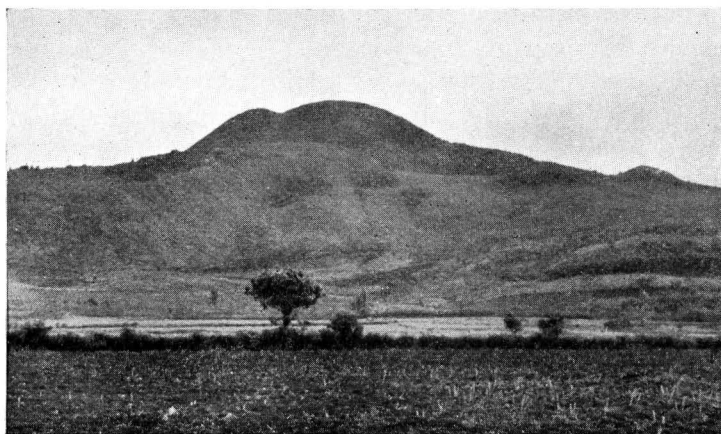

Fig. 1. De Tampomas gezien van de ZO.-zijde, van het Karbouwenpad bij Litjin. Op den voorgrond pas geplante sereh.

Foto v. d. Heyden.

De arbeiders in de sereh-tuinen wenschen ons regen op de offeranden, al lijken ze verbaasd. Het pad wordt steiler, als we in een laag begroeid gebied komen, waar de kinaachtige *Wendlandia densiflora* uit z'n witte bloempluimen zwaar-zoete geuren rondspreidt. De plant is een eeuw lang verloren geweest; dat we ze nu opeens hier vinden, toont duidelijk aan hoe zelden de berg bestegen is.

Dan komt op ± 1000 m een groot plateau, waar overal de malaka groeit (*Phyllanthus Emblica*). Bij wijze van reboisatie is hier door de bevolking in overleg met het Bestuur nangka (*Artocarpus integra*) geplant in duizenden exemplaren en ook veel djamboe kloetoe (*Psidium Guajava*). Wat een merkwaardig bosch zal dat worden!

Op de doorloopen helling is salam (*Eugenia* sp.), mindi (*Melia*) en waroe (*Hibiscus*) uitgezet met dezelfde bedoeling.

Duidelijk herkenbaar als een oude parasiet-krater ligt meer naar het Oosten op de helling de Goenoeng Karang, met z'n diepe kuil.

Het wordt ons langzamerhand warm te moede, doch na korten tijd komen we op de nieuwe helling in het eerste bosch met flinke boomen, waar de koelte ons weldadig omvaamt.

Bij een bocht begint een steile helling en de gids met z'n pelgrims hurken neer. Niet uit angst voor de steilte is deze pauze daar, neen, ze dient om de gevaren op den weg te bezweren. De gids staat nu voor een grooten steen en bidt . . . De booze geesten van hemel en aarde, zij allen worden aangesproken. Zoo ook die van den machtigen, viervoetigen vleescheter.

Noem zijn naam niet, o blanda, ge zoudt een vreeselijke ramp teweegbrengen.

Zeer heilig is de berg, en machtig de goede berggeest, maar daarom des te meer dreigt onheil van rondom bij overtreding van de voorschriften!

Ondertusschen ziet ons oog slechts het geboomte en de fraaie gewassen op den grond. Een Oost-Javaansche Jack-in-the-pulpit, nl. de *Arisaema laminatum* steekt de aardige bloeischeede omhoog. *Calanthe veratrifolia* begint al bloeiwijzen te vormen en belooft z'n smetteloos witte trossen op de volgende excursie te ontvouwen.

Rechts ontmoet ons na eenigen tijd een weg uit de laagte. Dit is het pad, beschreven in „Bergenweelde”, dat echter door het leelijkste stuk van de helling voert en een omweg is. Het bosch blijft tamelijk ijl.

Dan ligt voor ons een lange helling, bestaande uit ongelijke, onbehouwen treden van rotsblokken. Het is de beroemde Hindoe- of heilige trap (Sanghiang Taradje). We komen er over, ondanks het overslaan van de offerplaats, en zijn weldra op het topvlak. Hier dreigen werkelijke gevaren uit den grond, maar niet van geestachtigen aard. Langs het pad gapen grillige gaten en als even de voet in een holte zakt, schrikken we allen, want soms ligt er een luchtige vegetatie over deze kuilen. Ga daarom voorzichtig naar de plekken waar bekerplanten U lokken in het kussen van mos en humus!

De gaten, die volgens den gids natuurlijk onpeilbaar diep zijn en natuurlijk menschen op geslokt hebben, om ze later op kilometers afstand weer in vrijheid te stellen, die gaten zijn waarschijnlijk oude kraterpijpen, waarlangs nog gassen ontsnapten toen de lavawerking ophield. De hoofdspleet, van meters breed, die toegang gaf tot een groot hol, schijnt sedert het begin van de vorige eeuw min of meer dichtgevallen te zijn.

In dit gebied dat slechts 1650 m hoog is, — JUNGHUHN zag het reeds, — neemt het bosch telkens het karakter aan van het woud, dat op $\pm$ 2300 m hoogte, de meer verheven West-Javaansche toppen bedekt.

Alle boompjes vertakken er zich op een hoogte van ongeveer 10 m, en hun stammen streven evenwijdig kronkelend omhoog. Alle even dik ongeveer, en alle even zwaar bekleed met een pelswerk van mossen. De ondergroei is ook weer mos en slechts *Nepenthes*-bekers schijnen als gasten toegelaten, maar die dan ook bij duizenden.

De nevels, die voortdurend om den Tampomas-top sluieren, hebben dus wèl een sterken invloed op het uiterlijk van de vegetatie. Des te duidelijker blijkt dit, omdat de samenstelling toch heel anders is en meer gevarieerd, als bij het bosch in de echte vierde zone.

Opeens opent zich het bosch en we staan op een geëffend terras, voor een open helling. Op deze gewijde plek trekken eenige gehouwen rechthoekige, puntige en tolvormige steenen de aandacht. Ze zijn heilig, zegt de gids, want het zijn versteende overblijfselen, met name aan te wijzen, van het keukengereedschap der heilige menschen, die hier eenmaal als kluizenaars leefden.

Een groot rechthoekig blok herinnert echter meer aan een eenvoudig altaar (zie fig. 2). Maar spoedig dalen onze blikken naar de Soemedangsche vlakte, die ons tegenlacht (fig. 3), en ze spreiden zich uit over al de bekende bergvormen, die de vlakte van Bandoeng begrenzen, en een weinig verder zien we van Tjerimai en Tjikorai de nobele silhouetten. De twee andere heilige punten uit de omgeving (Manglajang en Tjerimai) vormen met ons een gewijden driehoek.

Grootsch is het uitzicht en grootsch voelt zich de mensch, verheven boven het verre gewemel op sawah's en sereh-tuinen, en toch — hij is niet aan de aarde onttrokken, maar omvaamt ze als met reuzenarmen, begrijpt het groote geheel, dat den mensch anders in z'n kronkels verwacht.

Een fabrieksfluit dringt even door tot onze hoogte en ze is ons een band met hen, die beneden arbeiden.

Straks zullen we naar het Noorden den ouden kraterwal zien, waarvan de huidige Tampomas een jongere eruptie-kegel is, die niet uit asch, maar uit slakken is opgebouwd, welke nog overal in groote blokken den ondergrond vormen. Het plateau van zoo straks,

Fig. 2. Op de eerste heilige plek van den Tampomas met het „offerblok”.

Foto v. d. Heyden.

dat om de heele Zuidzijde loopt, is dan ook waarschijnlijk een rest van den opgevulden ouden kraterkuil.

Hoe komt het, dat dit plateau en de oude helling aan de Zuidzijde zoo kaal zijn, terwijl de Noordkant zwaar beboscht is?

Onze stoet gaat verder en aan de NO.-zijde van den top betreden we den voorhof, over een trapje door een opening met rechts en links puntige, iets ingesneden steenen. Deze hof geeft weer toegang tot de eigenlijke offerplaats.

Ze is omringd door een wal van lavabrokken en bevat twee op graven gelijkende rechthoeken en enkele steenblokken. Alles hurkt neer, gebeden suizelen en zingen, wierookdampen krinkelen omhoog. De wenschen der pelgrims worden voorgelegd aan den grooten en goeden geest van den Tampomas, die met een keur van titels aangesproken wordt.

Dan, o Kandjeng goesti pangeran ... vragen wij de bevestiging van uw inwilliging. En ziet, al naar gevraagd is, geeft de goede geest daarvan het bewijs, door de pelgrims een zwaren steen te laten optillen of door dit te verhinderen.

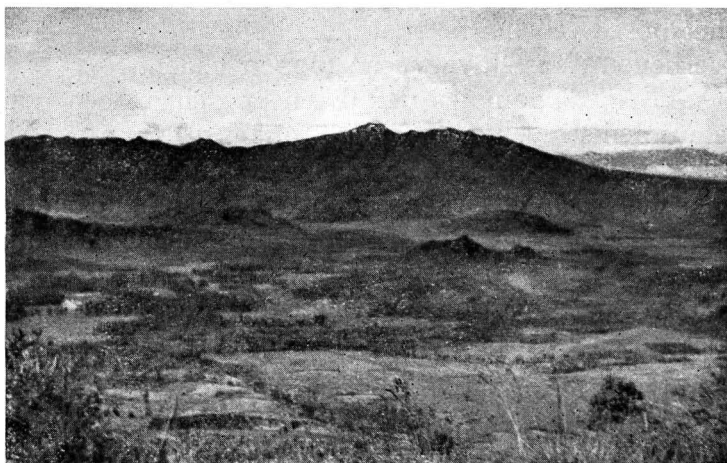

Fig. 3. Uitzicht van Tampomas naar het Z.W.

Foto v. d. Heyden.

Stil-blijde gezichten en aandacht voor het verhaal over de kluizenaars, den machtigen soesoehoenan en zijn vrouw, die hier begraven liggen.

Echter eigenaardige uitdrukking bij den blanda, die den steen wel eens wou optillen, ook als het niet mocht!

In den rechterhoek ligt de offerplaats, die beschreven is in JUNGHUHN en in de verslagen van den Topografischen Dienst. Een holte in een grooten rechthoekigen steen is afgedekt door platte keien. Wie voorspoed in geldzaken of landbouw wenschte mocht in deze holte grijpen. Had de geest (lees gids?) daar padi-aren in gelegd na de offerande, dan kwamen er prachtige oogsten. Vond de hand centen, dan zou de pelgrim vast veel geld verdienen binnenkort. Helaas is deze plek ontheiligd door een pelgrim, die noch het een noch het ander vond, waardoor ze haar aanzien eenigszins verloren heeft

Ondanks al de verhalen is dit heiligdom van Hindoeschen oorsprong en de legende een verzinsel van den fantasierijken, doch veelal tot de aardsche en huiselijke dingen beperkten Javaan.

JUNGHUHN achtte het misschien nog afkomstig uit de grijze oudheid vóór den Hindoetijd, wegens de afwezigheid van beelden en inscripties. Inderdaad is alles zeer primitief, doch er bevindt zich in den voorhof

ook een duidelijk beeld van Ganesha (fig. 4) met den olifantskop, dat uit dezelfde substantie bestaat als de steenblokken. Zou dit sedert JUNGHUHN hier gebracht zijn?

Fig. 4. Offeren bij het Ganesha-beeld tijdens de hoofdexcurisie.

Foto v. d. Heyden

De flora van den puntop lijkt soms een gewone rimboe van *Melastoma* en *Debregeasia*, maar ze vertoont toch ook veel overeenkomst met die op de hoogste toppen van Java, terwijl de plaats slechts op 1690 m boven zee is gelegen. Zoo zien we er *Gaultheria* met de witte bessen en *Valeriana Hardwickii* met het bekende geurtje en *Vaccinium laurifolium*, de breedbladige boschbes. JUNGHUHN geeft het koele klimaat hiervan de schuld. De snelle verdamping uit de puinmassa zou dan verkoelend werken. Waarschijnlijk is de bodemgesteldheid van meer belang. Soms veel vocht, dan weer sterke uitdroging en steeds voedselarmoede. *Vaccinium laurifolium*, die op deze hoogte anders bovenop de boomen leeft, schijnt daardoor hier

Op 28 October 1928 werd de zware tocht van 4 uur v.m. tot 9 uur n.m. door twee dozijn personen van de afdeling Bandoeng ondernomen. Ook Dr KOERT van Kediri nam eraan deel.

op den grond de goede voorwaarden te vinden. Later zullen we zelfs op 1200 m hoogte *Rhododendron javanicum* als bodemplant vinden. Evenzoo met de typische *Aeschynanthus Horsfieldii*, die — niet als een behoorlijke vertegenwoordiger van dit geslacht — tegen de boomen klimt, maar vrij groeit met stijf opstaande takken.

Buddleia asiatica schijnt hier ook de goede Oost-Javaansche droogte te vinden. En ten slotte is nog zeer kenmerkend onze *Wendlandia*. Het is wel typisch, om zóó uit het druppelende stukje nevelwoud opeens in de droge zone te staan. Waarom blijft de gewone *Vaccinium varingifolium* weg?

Enkele exemplaren van *Elaeagnus*, *Saurauia pendula* en *Itea macrophylla* sieren de offerplaats. Bepaald heilige planten zijn het niet, ze zijn zoo maar uit de omgeving gehaald, waar ze veelvuldig voorkomen.

We gaan heen na even bij de derde heilige plek (met een grooten lingga) te hebben gepauzeerd. In het lage kreupelhout op de ZW.-helling, die we afdalen, plukken we *Gaultheria* bessen.

Wat is dat? — Alles, gidsen zoowel als pelgrims, stormt ons voorbij. Stop!! Jawel, even later zijn ze toch met reuzensnelheid een eind vooruitgelopen. Het is weer een booze geest, die hier loert. In de gedaante van een slang (o r a j t o t o k), wier naam ge hier niet op de lippen nemen moogt, laat de geest zich vallen, liefst op den achtersten man van de colonne!

Een half uur verder wacht alles weer rustig op ons. Djoeragan, die als achterste moest loopen, zal toch wel niet boos zijn

Een lange tocht komt nu, met als rustpunt een heerlijk koele bron, die het eerste riviértje vormt, dat we zien. In het omgevende bamboebosch kijken enkele *Nervilia*-bloempjes door de bodembedekking. Later hoorde ik, dat bloem en blad afwisselen bij dit orchideetje, maar als ge niet beter weet, schijnt het precies een saprophietje.

Ten slotte staan we weer in de vlakke nabij Tjiseda. Pelgrims en speurders gaan uiteen. Beiden voldaan . . Voor even lang?

L. VAN DER PIJL.

Legende over het ontstaan van den naam Tampomas.

Vele eeuwen terug, toen er nog niet veel menschen op Java leefden, zwierf er een man door de Soenda-landen. Hij trok van plaats tot plaats over rivieren, vlakten en bergen. Werken deed hij niet, daarvoor was hij te lui. Als hij in langen tijd geen menschelijke woning bereikte, leefde hij van boschvruchten en knollen, en overnachtte daar, waar de duisternis hem overviel. Op een dag kwam hij zoo trekkende, in het Soemedangsche terecht, en daar werd hem den raad gegeven „Als je rijk wilt worden, ga dan dien berg op en overnacht daar op den top, dan heb je groote kans dat je wenschen vervuld worden”. Den gegeven raad opvolgende, beklom hij den aangewezen berg en overnachtte daar op den top zes nachten bij een grooten steen (de zoogenaamde bultzak), zonder dat er iets gebeurde. Eindelijk, den zevenden nacht droomde hij, dat Goesti Pangéran Soesoehoenan Legahadji Batara Werat Sadjaga naast hem stond en vroeg, wat hij wenschte. Hij uitte toen het verlangen, rijk te mogen wezen. „Goed”, zeide de berggeest, „doch ge moet er een ongeneeslijke schurftziekte bij aannemen. Morgenochtend moogt gij een k o n e n g-plantje (*Curcuma*) uittrekken, dan zijt ge rijk”.